

Vito Flaker

OPIS STANOVANJSKIH SKUPIN V SLOVENIJI
IN ANALIZA MODELOV ŽIVLJENJA V NJIH

UVOD

V Sloveniji poznamo stanovanjske skupine že več kot 15 let. V začetku je bila večina stanovanjskih skupin namenjena mladim ljudem, v zadnjem času pa se vse več stanovanjskih skupin ustanavlja tudi za druge skupine, še zlasti za ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami. Status stanovanjskih skupin kot oblike rezidenčnega varstva je še vedno neurejen in ustanavljanje ter zagon stanovanjskih skupin zahteva veliko mero entuziazma in poguma. Vendar pa na tem mestu nimamo namena govoriti o nerešenih vprašanih financiranja, o mačehovskem odnosu države do te dokazano uspešne in primerne oblike varstva (temu smo se posvetili na neki drugi okrogli mizi; Flaker 1997), temveč opisati in analizirati delo in življenje v stanovanjskih skupinah. Hočemo jo poudariti kot strokovno temo socialnega dela in postaviti vprašanja in kažipote za razvoj socialnega dela na tem področju.

Besedilo temelji na raziskavi, ki sem jo skupaj z Bojano Tizmonarjevo izvedel leta 1992 (Flaker 1992). Raziskava je bila kvalitativna, deloma akcijsko raziskovalna in je zajela vse takrat obstoječe stanovanjske skupine. Od takrat je minilo kar nekaj časa, nekateri opisi so morda zgubili aktualno ost. Vendar pa večina opisov analiz, dopolnjena z novimi podatki in spoznanji, še vedno stoji. To toliko bolj drži za sklepni analitični del. Besedilo je namreč poleg uvodnega dela, ki tematizira problem stanovanjskih skupin, sestavljeno iz izrazito empiričnega in opisnega, kjer opisujemo večino vidikov življenja v stanovanjskih

skupinah, in analitičnega, kjer poskušamo razčleniti, kako stanovalci in osebje stanovanjskih skupin definirajo svoje življenje. Žal sta morda zveza med obema deloma in potek sklepanja premalo razvidna.

MED AZILOM IN INDIVIDUOM –
VMESNE STRUKTURE

Ko govorimo o stanovanjskih skupinah, jih imamo ponavadi (upravičeno) za bolj ustrezno obliko obravnavanja ljudi, kot jo izvajajo različne vrste zavodov. Raziskave so pokazale (npr. Bridges 1991), da so ljudje z duševnimi stiskami bolj zadovoljni z bivanjem v stanovanjskih skupinah, da doživljajo manj stisk oz. imajo manj psihiatričnih simptomov, da se jim izboljšajo socialne spretnosti (npr. gospodinjske, načrtovanje časa, uporaba uslug v skupnosti), in tudi splošno psihosocialno učinkovitost. Poleg tega pa so stanovanjske skupine in podobne oblike skrbi ekonomsko bolj učinkovite. Ob sicer večjih stroških za osebje je precej manj kapitalskih režijskih stroškov. Tudi če zanemarimo argumente, ki jih imamo o ekonomski in tretmanski učinkovitosti in superiornosti stanovanjskih skupin, nas temeljna etična vprašanja glede prostosti, človeških pravic in solidarnosti navajajo k iskanjem, ki so usmerjena onstran zidov zavodov v skupnost, med drugim tudi v stanovanjske skupine.

Za pričujoče besedilo ta hipoteza ni pomembna in je ne bomo posebej dokazovali. Vendar pa se ji ne bomo mogli povsem izogniti, saj se razlike med stanovanjskimi skupinami in zavodi tako rekoč avtomatično

pojavi v razgovorih o stanovanjskih skupinah. Tudi sama definicija stanovanjske skupine, kot so nam jo podali sogovorniki v omenjeni raziskavi, izhaja iz negacije zavoda; prav zavodi so zgodovinsko, konceptualno, pa tudi stvarno izhodišče stanovanjskih skupin. Stanovanjske skupine so namreč »podedovale« od zavodov veliko formalnih in finančnih mehanizmov, hkrati z njimi pa tudi kadrovske in ideološko strokovne. Če je bil v pogovorih z osebjem stanovanjskih skupin zavod prva referenčna točka, je bilo normalno življenje druga: en negativen in en pozitiven vzor – tudi v tem so stanovanjske skupine vmesna struktura.

Stanovanjske skupine so ena izmed vmesnih struktur. Vmesnost vmesnih struktur lahko razumemo na več načinov. Na povsem organizacijsko upravni ravni lahko uporabimo pojem vmesnih struktur deskriptivno in razumemo izraz kot denotacijo tistih organizacijskih oblik za delo z ljudmi, ki so postavljene »vmes« med zavodsko obravnavo (bolnišnice, zapori, vzgojni zavodi ipd.) in oblike obravnave v t. i. civilnem življenju (ambulante, privatna praksa ipd.), oziroma, med življenjem v zavodu in vsakdanjim civilnim življenjem. Po navadi gre za rezidenčne ali polrezidenčne strukture (stanovanjske skupine, dnevni centri), med vmesne strukture pa lahko štejemo tudi druge oblike (npr. društva in skupine za vzajemno pomoč in samopomoč).

Drug način razumevanje koncepta vmesnih struktur je za spoznanje bolj analitičen in poskuša razumeti razlike med različnimi vrstami obravnavanja ljudi. Tu postavimo vmesne strukture med dva izuma devetnajstega stoletja, ki sta zaznamovala vse oblike dela z ljudmi tudi v dvajsetem. To so *totalne ustanove* in *delo s posameznikom* («casework»). Medtem ko gre pri prvih za totalno zajetje človeka, njegove identitete in telesa, za fizično in psihično konfinacijo v nadzorovanem kolektivu, pogosto z večjo ali manjšo odtegnitvijo občanskih pravic, pa gre pri modelu »casework« za vzdrževanje videza civilnosti in prostovoljnosti, pogodbenega odnosa med posameznikoma, od katerih je eden ekspert, drugi pa stranka; strokovnjak pri tem modelu vzpostavlja stike z nizom izoliranih posameznikov. Če

moč modela »casework« temelji na zaupanju strank v stroko, pa stroka v totalni ustanovi temelji na moči institucije (Basaglia 1981).

Naša teza je, da gre za dve plati iste medalje. Tako kot potrebuje stroka moč institucije, tako institucija potrebuje mistiko stroke. Stična točka je ravno posameznik ali, še bolje, pojem posameznika – individua. Prav hipostaziranje problema v individue oz. njihova telesa je točka, ki ju družijo v enotno paradigmo. Vmesne strukture, torej tudi stanovanjske skupine, so eden izmed načinov za izhod iz navidezne opozicije med totalno ustanovo in posameznikom. Izhod, ki je hkrati konceptualen in realen.

Tako vmesne strukture in stanovanjske skupine niso le družbene inovacije, ki jih je treba nastaviti, razvijati in opisovati, ampak so tudi kritika gornjih dveh konceptov. In čeprav mislimo, da je tvegano kritizirati ustanove v času, ko politika preusmerja denar iz socialne države v represivno, ter da je nerealistično misliti, da se je mogoče izogniti privatni praksi ravno v trenutku, ko jo po dolgih letih mirovanja spet vpeljujejo. Hkrati pa je ravno zdaj trenutek, ko je smiselno govoriti o vmesnih strukturah kot o najbolj obetavni poti za razvoj oblik pomoči ljudem v psihični in socialni stiski.

KAKO NAJ RAZUMEMO STANOVANJSKE SKUPINE

Opis stanovanjskih skupin. Naš cilj je zlasti deskripcija fenomena stanovanjskih skupin; torej deskripcija tistega, kar obstaja z imenom stanovanjska skupina, ali pa obstaja z drugačnim imenom, je pa podobno stanovanjskim skupinam. Tak prvi korak je potreben tudi za to, ker se srečujemo z mnogovrstnostjo in različnostjo. Vtis, ki ga ob raziskovanju stanovanjskih skupin dobimo, je, da so totalne ustanove po vsem svetu enake – če stopiš v katerokoli bolnišnico, zapor, vzgojni zavod itn., bodo vse te ustanove približno enake po vsem svetu, medtem ko se dve stanovanjski skupini v istem mestu lahko razlikujeta kot noč in

dan. To pa je tudi razlog za deskriptivno naravnost in induktivno-analitični pristop, ki ga privzemamo.

Jezik stanovanjskih skupin. Šele po opisu stanovanjskih skupin si lahko odgovorimo na vprašanje, ali je mogoča teorija stanovanjskih skupin, in če je možna, kakšna naj bo. Pri tem mislimo dve vrsti teorije stanovanjskih skupin: prvič take, ki bodo razlagale, kaj so stanovanjske skupine kot družbeni fenomen, druge pa, ne nepovezano z njimi, kako ravnati v stanovanjskih skupinah. Predvidevamo pa, da bo problematično zlasti področje slednjih. S sociološkega stališča je namreč jasno tole: če se srečujemo z neko novo socialno tvorbo, jo je treba opisati, razložiti njeno delovanje itn., medtem ko ni jasno, da nova tvorba narekuje tudi nova spoznanja o ravnanju ljudi in nove teorije strokovnega posredovanja. Vendar se kmalu izkaže, da stare teorije psihosocialnih in pedagoških intervencij v novem okolju niso uporabne. Te teorije so namreč ozko povezane z institucionalnimi dispozitivi, v katerih so nastale. Skratka, večina teorij, ki obdvladujejo sceno rezidencialnega socialnega dela in socialne pedagogike, je nastala v 19. stoletju in v institucijah tistega časa.

Če naj bi bile stanovanjske skupine korenita sprememba skrbi za ljudi, to prav gotovo pomeni tudi paradigmatsko spremembo v teoriji obravnave. Če smo ugotavljali, da je totalna ustanova poenoten odgovor na številne družbene probleme, ki jih je prinesla meščanska družba (Flaker 1996), je stanovanjska skupina le eden izmed mnogih in raznolikih odgovorov, ki jih najdemo na pogorišču totalne ustanove. Se pravi: če razmišljamo znotraj te analogije med institucionalnimi dispozitivi in teorijo, ne gre toliko za paradigmatski zasuk, temveč za razkroj stare paradigme, ki je ne nadomesti neka nova, temveč se porajajo paradigme, drobni vzorci (pre)strukturiranja predmeta obravnave.

Obrise ustreznih teorij lahko iščemo na področju, ki bi mu lahko rekli teorija vsakdanjega življenja. Večina psiholoških, pedagoških pa tudi relevantnih socioloških teorij je nastala na podlagi hospitalizacije in »klinizacije« človeškega vedenja, na

izvzetju v totalno situacijo panoptikona, se pravi, v razkolu med običajnim in totaliziranim življenjem pod nadzorom skrite in vedoče oblasti. Tukaj naletimo na izvzetega, abstraktnega posameznika, ki ga je ustvarila moderna institucija in ga je Marx kritiziral v 6. tezi o Feurbachu, in pa teorijo, ki jo zanima njegovo notranje globinsko bistvo. Zanimajo nas situacije, v katerih konkretni človek živi, in ena od teh situacij je stanovanjska skupina. Stanovanjska skupina je prehod totalne ustanove v meščansko občestvo, v vsakdanjik.

Ob tem prehodu so normativni kriteriji pogosto vrednote običajnosti, normalnosti, kriterij tistega, kar pravzaprav vsakdanjik je (po navadi vsakdanjik, kot ga definira družinsko življenje). Hkrati pa, ker gre za stanovanjske skupine, ki so namenjene deviantom, gre za kritiko normalnega v vsakdanjem; ko se namreč nekdanji izvrženi deviant vrne v okolje, ki ga je izvršlo, lahko pričakujemo, da je ostalo v tem okolju še nekaj vrednot, zaradi katerih je bil izvržen. Torej – če naj bo postulat, ki je predvsem etičen, da naj ostane deviant v skupnosti, dejaven, se bo nujno soočal z normami vsakdanjega življenja in jih tudi preskušal (Flaker 1993b).

STANOVANJSKE SKUPINE V SLOVENIJI

V Sloveniji obstaja po naših podatkih vsaj 29 stanovanjskih skupin. Večina jih je za mlade ljudi (16), šest jih je za ljudi z dolgotrajnejšimi duševnimi stiskami, ostale pa so na področju skrbi za ljudi z duševnimi in telesnimi prizadetostmi. Načrtovanih jih je še precej več, vendar nekateri načrti zaradi neurejenih načinov ustanavljanja in financiranja že nekaj časa čakajo na realizacijo. Zaenkrat ni stanovanjskih skupin na področju varstva starejših in telesno ovirane mladine. Pogojno pa lahko med stanovanjske skupine štejemo tudi nekatere druge rezidencialne enote, čeprav so izrazito prehodnega značaja, na primer materske domove, varne hiše in krizne centre.

Prvi stanovanjski skupini sta bili ustanovljeni v začetku osemdesetih oz. konec sedemdesetih let. Prva, za »duševno prizadete«,

je nastala bolj po naključju, zaradi prostorskih stisk nekega zavoda, druga, ki je bila ustanovljena z namenom, ustvariti novo obliko dela, pa je bila zasnovana leta 1981 pod okriljem Vzgojnega zavoda Logatec in pod vodstvom Irene Benedik in Franca Imperla kot alternativa zavodski obravnavi mladostnikov. V osedemsetih so ustanovili še devet novih stanovanjskih skupin, zlasti na področju varstva mladih in otrok. V devetdesetih so se pričele odpirati stanovanjske skupine tudi na drugih področjih, predvsem na področju duševnega zdravja, na področju varstva mladih pa so postale pravilo razvojne usmeritve in glavno vodilo prestrukturiranja vzgojnih zavodov.

Stanovanjske skupine za mlade delujejo praviloma v okviru zavodov; v dveh primerih se je zgodilo, da so nastale s preobrazbo zavoda, se pravi, da so zavod zaprli, iz njega pa so nastale stanovanjske skupine (Fram, Predvor). Na področju duševnega zdravja in telesne prizadetosti delujejo v okviru društev, kar pa ne pomeni, da v načelu javne ustanove, bodisi zavodi bodisi centri za socialno delo ali pa varstveno delovni centri, ne bi mogli ustanavljati stanovanjskih skupin, kot se je to zgodilo na področju skrbi za ljudi, ki jim pri nas pravimo »duševno prizadeti«.

V slovenskih stanovanjskih skupinah živi približno dvesto ljudi, uravnoteženo po spolu (polovica skupin je mešanih). Starost stanovalcev je odrejena institucionalno, glede na kategorijo ljudi, ki v njej živijo, in je od 18 do 60 let za telesno in duševno prizadete ter ljudi z duševno stisko, v mladinskih skupinah pa je starostni razpon med 16 in 20 leti, v nekaterih skupinah pa so tudi osnovnošolski otroci.

Za duševno prizadete stanovalce je nastanitev v stanovanjski skupini praviloma rešitev za nedoločen čas, se pravi, relativno stalna, medtem ko je za mladoletne in mlade stanovalce drugih stanovanjskih skupin to le prehodno domovanje, ki traja od enega do treh let. Podobno naj bi veljalo za stanovalce skupin za ljudi z duševnimi stiskami, vendar lahko po nekajletnih izkušnjah sodimo, da je ta prehodna doba do samostojnega življenja daljša. Se pravi, večinoma so stanovanjske skupine oblika

bivanja prehodnega značaja, za nekatere stanovalce pa tudi stabilna rešitev stanovanjskega vprašanja.

V začetkih delovanja stanovanjskih skupin je večina stanovalcev prišla v stanovanjske skupine iz matičnih zavodov (vzgojnih zavodov, varstveno delovnih centrov, socialnih zavodov in bolnišnic), z uveljavitvijo te oblike varstva pa so socialne službe začele čedalje pogosteje nameščati stanovalce neposredno. Kriteriji za sprejem so raznorodni in predvsem situacijski, se pravi, da morajo biti bodoči stanovalci sposobni živeti v konkretni stanovanjski skupini. To pa je seveda odvisno zlasti od tega, kako je stanovanjska skupina opremljena z osebjem, deloma pa tudi od ideologije osebja in neposrednih institucionalnih povezav.

Stanovanjske skupine, ki jih poznamo, imajo stalno zaposlenih od skoraj nikogar do štirih ljudi, se pravi, od občasnih obiskov čistilke do oskrbe in štiriindvajseturnega varstva na dan. Poleg tega se v posameznih stanovanjskih skupinah občasno zaposlijo honorarni sodelavci, ki pokrivajo izpade, in pripravniki ali ljudje, zaposleni prek javnih del. Pri delu v nekaterih stanovanjskih skupinah sodelujejo tudi prostovoljni sodelavci kot občasni družabniki, pomočniki ali tudi kot stalni člani kolektiva (nočna navzočnost).

Večina stanovanjskih skupin je locirana v velikih mestih (Ljubljana in Maribor), nekaj tudi v manjših (Kranj), dve pa v podeželskem trgu. Nameščene so v zelo različnih soseskah. Domnevamo, da na uspešnost integracije stanovalcev v okolje vplivajo zadostna oddaljenost od zavoda, stopnja kulturne bližine okolja, razvitost skupnostnih oblik življenja v konkretni soseski in status, ki so si ga stanovalci ustvarili v skupnosti oz. soseski.

Stanovanjske skupine živijo v zelo različnih tipih različno starih stanovanj, od stanovanj v blokih do predmestnih hiš, vil in družinskih hiš. Kar nekaj skupin živi v hišah brez sosedov, druge pa imajo sosede. Malo jih je bilo zgrajenih namensko, nekaj jih bilo temeljito prenovljenih, vse druge pa so naseljene brez večjih adaptacij. V njih najdemo standardno razvrstitev prostorov, značilno za našo bivanjsko kulturo.

Oprema večine stanovanjskih skupin je rahlo pod standardom povprečja. Čeprav si v večini stanovanjskih skupin zelo uspešno prizadevajo, da bi ustvarili vtis domačnosti, smo v nekateri skupinah opazili sledove uniformiranosti; oprema tudi ni vedno prilagojena, ali pa je neprilagodljiva za potrebe stanovalcev. Problem je tudi to, da oprema ni osebna in je torej ne glede na to, koliko je videz domač, neosebna. To deloma nadoknadijo s svojo okrasitvijo prostorov.

Stanovalci uporabljajo stanovanja v skladu s prevladujočimi običaji, izjema je ponekod pisarna ali vzgojiteljeva soba, ki se včasih uporablja kot družaben prostor, pisarna, shramba vrednih stvari in prostor za zaupne pogovore med stanovalci in osebjem. Na ostanke institucionalizma kaže deloma tudi podpovprečna reprezentančnost predsobe — ker ni potrebe po prostoru za naključne kratke obiske in so torej za stanovanjsko skupino pomembni tisti obiski, ki gredo v dnevno sobo —, dostikrat tudi nadpovprečna reprezentančnost dnevne sobe, ki pa je namenjena zlasti pasivnemu preživljanju prostega časa (TV, video). Na institucionalizem kaže tudi uporaba ključev in ključavnic.

Dnevni ritem nekaterih stanovanjskih skupin poteka za vse po istem vrstnem redu in ob istih urah, v večini stanovanjskih skupin pa imajo stanovalci različne ritme, tako da so redke priložnosti, ko so vsi stanovalci hkrati navzoči in budni.

Velik del življenja v stanovanjski skupini je posvečen gospodinjstvu. Gospodinjska dela večinoma opravljajo stanovalci ob večji ali manjši pomoči osebja. Pri tem se organizirajo rotacijsko ali pa opravljajo gospodinjska dela spontano, brez ustaljenega reda. Obroke imajo organizirane tudi zunaj stanovanja (v menzi, kuhinji matične ustanove, gostilni), najmanj en obrok pa si pripravijo sami. Perilo ponekod perejo sami, drugje jim ga oskrbijo matične ustanove. Pri nakupovanju ima večina stanovalcev možnosti samostojnega nakupovanja, vendar pa večinoma pod nadzorstvom osebja in matične ustanove, ki ponekod poskrbi za grosistične nabave. Le pri skupinah za duševno prizadete smo opazili,

da je nakupovanje stanovalcev omejeno na osebne drobnarije. Ker je gospodinjstvo ena pomembnejših postavk življenja in s tem pogovorov v stanovanjskih skupinah, smo se mu posvetili v posebnem eseju (Flaker 1993a) in se k temu problemu še vrnemo. Lik gospodinje, na katerega je sicer vezano Sizifovo delo gospodinje, se v stanovanjski skupini, ki te figure že po definiciji ne premore, kolektivizira, postane predmet skupinskega odločanja, refleksije, delitve dela in skrbi.

Drug pomemben del življenja v stanovanjskih skupinah je prosti čas. Tega deloma zapolnijo igre, učenje, branje, gledanje televizije, visenje in pogovarjanje kar tako ali pa tudi bolj organizirano in usmerjeno. Na splošno smo dobili vtis, da je v prostem času stanovalcev manj organiziranih dejavnosti kot v kakšnem zavodu, hkrati pa je tudi manj visenja v praznem, ki je ena izmed značilnosti zavodskega življenja, saj je »visenje« napolnjeno z živahnimi vsakdajnimi interakcijami. Tudi kar zadeva pogovore, smo opazili, da se ponekod prav načrtno izogibajo terapevtizaciji pogovorov ter da so vsakdanji pogovori tudi način, kako vzpostaviti bolj egalitaran odnos med osebjem in stanovalci in se izogniti asimetričnosti terapevtskih pogovorov.

Velik del življenja stanovalcev se dogaja zunaj stanovanjskih skupin. Nekateri stanovalci odhajajo na delo, drugi v šole. Zasledili smo štiri vrste zaposlitve, ki se zvrstijo na kontinuumu varnostni delovnega mesta: najprej zelo zavarovane, ki so bolj okupacijske narave, v delavnicah zavoda, potem zaščitene invalidske, kjer je zaposlen človek na podlagi svoje invalidnosti in je njegov status zaščiteno, potem imamo starejše mladostnike in nekatere ljudi z duševnimi stiskami, ki so redno zaposleni v regularnih službah (zelo malo), in nazadnje še pollegalne zaposlitve pri privatnikih. (Žal je tako, da se z večjo varnostjo manjša zaslužek.)

Šolski stanovalci hodijo v razne šole od osnovne do fakultete (telesno prizadeti). V eni izmed skupin, ki je zbirala podatke, smo izvedeli, da je šolska uspešnost približno 50 odstotkov, kar je slabše kot v zavodih in kot splošna uspešnost. Vendar pa moramo ob tej primerjavi upoštevati, da je raven

zahtevnosti v zavodskih izobraževalnih programih manjša od tistih v normalnih, ki jih obiskujejo stanovalci stanovanjskih skupin, ter da šolska uspešnost ni stoodstoten pokazatelj uspešnosti v življenju.

Poleg tega se stanovalci vključujejo v športne dejavnosti zunaj stanovanjske skupine ter se hodijo zabavat v mestna zabavišča. Duševno prizadeti so v tem smislu prikrajšani, saj njihovo rekreativno življenje poteka pretežno v matičnih zavodih. V življenje društev ali podobnih organizacij se vključujejo telesno prizadeti in ljudje z duševnimi stiskami.

V erotični sferi so stanovalci ponavadi usmerjeni v stike zunaj stanovanjskih skupin, le v skupinah za duševno prizadete smo naleteli na stalne pare in ugotovili, da so v erotičnih stikih omejeni na gojence matičnih zavodov. Duševno prizadeti imajo tudi najmanj vrstniških stikov, kar je povezano s tem, da je njihovo delovno in rekreativno življenje zelo vezano na matična zavoda. Sumimo, da je kljub izpričanemu številu zvez s partnerji, ki so neobremenjeni s stigmo, tudi velik del zvez stanovalcev drugih skupin v krogih s podobno stigmo ali institucionalno obravnavo. Pogovori o kontracepciji se dogajajo predvsem v skupinah, kjer živijo dekleta. Ena izmed šokantnih oblik kontracepcije pri duševno prizadetih je sterilizacija.

Alkohol je v majhnih količinah dovoljen ali vsaj njegova uporaba zunaj skupine v vseh stanovanjskih skupinah. O večjih zlorabah so poročali le v nekaj izoliranih primerih v skupinah za ljudi z duševnimi stiskami.

Kot smo že omenili, je stopnja vključenosti v okolje v različnih stanovanjskih skupinah različna. Tu naj omenimo, da neodvisnost od zavoda ali pa tudi celo zavračanje zavoda (kot na primer pri skupini telesno prizadetih) pospešita integracijske procese, vendar je pri skoraj vseh skupinah navzoče tudi močno institucionalno okolje, ki je del vsakdanjika skupine (različne strokovne službe, prijatelji iz različnih ustanov, institucionalni obiski itn.).

Glede na domače okolje pomeni bivanje v stanovanjski skupini odtujitev in avtonimizacijo od staršev in domače družine.

Situacija stanovalcev je torej prinesla pretrganje stikov, ki so obstajali in pomenijo v naši družbi standard; hkrati pa tudi spodbuja trud za nadaljevanje in ohranjanje pretrganih stikov ter nenavadno delitev kompetenc in avtoritet nad življenjskimi odločitvami stanovalcev med njimi samimi, njihovimi svojci in osebjem stanovanjskih skupin. Tako se osebe pogosto znajde v ambivaletni situaciji, ko si prizadeva, da bi ohranilo ali celo okrepilo stike s svojci in hkrati iztrgalo stanovalce iz domačega okolja.

Tudi v stanovanjskih skupinah se oblikujejo v dinamiki skupine različne vloge. Vlogi vodje in grešnega kozla morda nista tako izpostavljeni kot v večjih kolektivih in sta deležni podpore in zavarovanja osebja. Pojavijo se tudi pari in klike, ki pa niso tako izraziti kot v bolj institucionalnih okoljih. Osebe je vpleteno v skupinsko dimaniko na tri načine: kot vzor ali simbol, kot moderator konfliktov in napetosti pri vzdrževanju vlog in v veliki meri tudi osebno, kot člani kolektiva, saj so stiki med stanovalci in osebjem sproščeni in neformalni (v večini skupin se tikajo, stanovalci lahko obišejo osebe na domu ipd.).

Največ konfliktov med stanovalci nastane glede pospravljanja, čistoče in higiene. V zvezi z razreševanjem konfliktov so se razvile različne strategije; ponekod se jih izogibajo, ponekod odlagajo razreševanje na »mirnejše čase«, drugod jih rešujejo frontalno in skupinsko, drugje spet individualno. Kazni praviloma ne uporabljajo nikjer in zelo redko se zgodi, da so morali posameznega stanovalca premestiti nazaj v zavod ali pa zaradi konfliktov odpustiti.

Le v malem številu skupin se stanovalci in osebe spomnijo zgodovine nastanka in ji dajejo mitološke razsežnosti. V skupinah, kjer lahko to opazimo, lahko ugotovimo, da imajo bolj izraženo identiteto in profil, drugje se mitologija veže deloma na osebe, druge teme pogovorov pa so spolnost, dom in družina, vsakdanji dogodki v stanovanjski skupini in v šoli, na delu, soseski.

Večina stanovalcev stanovanjskih skupin se, kar zadeva modo, glasbo, množične medije, vključuje v tokove splošne popularne kulture, v mladinskih skupinah v pretežno

mladinske. Kar zadeva norme in običaje, ki so značilni za same skupine, smo opazili le funkcionalne norme o pospravljanju. Ritualov smo zasledili zelo malo. Rituale iniciacije le v eni.

Ko se z osebjem pogovarjamo o njihovem delu, definirajo stanovanjske skupine glede na zavod: stanovanjske skupine so namenjene istim ciljem in ljudem kot zavodi, vendar na drugačen (boljši) način. Kot *diferentia specifica* stanovanjskih skupin velja družinskost in domačnost, manjše število ljudi in lažja upravljivost, bolj individualiziran pristop in tudi večji posluš za prosti čas. Ponekod jih definirajo kot prehodne oblike v bolj samostojno življenje.

Svojo vlogo osebje definira bolj opisno. Opisujejo se kot podpirajoče, kot predmet identifikacije, predmet čustvene navezave, a z aktivno refleksivno držo. Pri skupini duševno prizadetih se izrazijo še značilnosti kot negovanje, učenje. Pri skupinah za ljudi z duševnimi stiskami pa se ima osebje tudi za posrednike pri urejanju zadev v vsakdanjem življenju. Pri vseh skupinah nadzorovalno in organizacijsko vlogo omenijo le bežno.

Kot cilje svojega dela osebje navaja: ustvarjanje nekaterih pogojev za življenje, npr. spontanost, domačnost, neformalnost, bližino ipd., pri duševno prizadetih pa tudi red, stalnost, varnost; naprej, razvijanje osebnostnih značilnosti in lastnosti, npr. sposobnost kritično reagirati, odgovornost in tudi lepo vedenje. Kot tretjo vrsto ciljev pa omenjajo pomoč pri odraščanju, odhodu iz skupine, prehodu v samostojno življenje, vključevanje v vsakdanje življenje.

Literatura, ki so jo v času raziskave omenjali naši sogovorniki, je bila predvsem psihološka (humanistične usmeritve) in pa strokovne revije. V času od raziskave pa se je pojavila tudi literatura specifična za to področje. Predvsem je delavcem v stanovanjskih skupinah na voljo Brandonov (1992) priročnik, poleg določenega števila člankov pa sta na voljo še Kranjčanova priredba nemškega učbenika (Riehe/Kranjčan 1997) in pa Lačnovo (1990) delo. A literatura očitno ni njihov poglobljen vir znanja. Poleg nekaterih tujih zgledov in dopolnilnega šolanja je verjetno glavni vir

znanja empirični, se pravi, izkušnje pri delu in ustno in pisno izročilo, ki se kaže v obliki programov in konceptov. V večini stanovanjskih skupin tudi ni supervizije.

Ko smo spraševali po tem, kaj dejansko delajo, smo dobili podobo, da poleg sodelovanja v gospodinjstvu in ležernih dejavnosti osebje posveča pozornost stvari, ki je pravzaprav blizu gospodinjstvu (fr. *menager* = gospodinjiti), tj., upravljanju s stanovanjsko skupino. Tako je npr. obravnava konflikta v stanovanjski skupini bolj funkcionalna kot disciplinska. Treba je vzdrževati atmosfero, odnose med stanovalci, načrtovati rehabilitacijo ali usposabljanje, organizirati prosti čas, intervenirati v kritičnem trenutku, stati stanovalcem ob strani v podporni in nadzorovalni funkciji, posredovati in pomagati urejati zadeve v drugih institucijah itn.

Eden izmed poglobljenih problemov osebja je pomanjkanje neposrednih stikov z drugimi člani kolektiva, pogrešajo *feedback* o svojem delu, kajti le redko se zgodi, da osebje dela hkrati. To pomeni, da so vedno le s stanovalci in njim na voljo, vendar pa tega ne doživljajo kot ključne obremenitve. Večja obremenitev je, če se ne ujamejo s katerim od stanovalcev.

Odprtost, vsebovanost v skupnosti, večja možnost izbire normalizira stopnjo samodeterminacije stanovalcev stanovanjskih skupin. Poleg tega je v stanovanjskih skupinah malo prepovedi, ki bi bile organizacijsko določene ali ki jih ne bi srečevali v civilnem življenju nasploh. Tako je tudi podpora, ki jim jo daje osebje, bolj realna in funkcionalna ter ne velja, da se morajo za določeno podporo odpovedati delu svoje avtonomnosti. Včasih je prav narobe, da konflikti ali dejanja, ki bi bila v zavodu označena kot prekrški, vodijo k večji avtonomnosti. Če pa že pride do tega, da se mora stanovalec odreči svoji avtonomnosti na račun pravil kolektiva, pa je cena zadosti majhna. Če pogledamo mrežo podpornih stikov, ki jih imajo stanovalci stanovanjskih skupin, prav ob vprašanju podpore vidimo, da je možnost vzpostavljanja stikov precej večja od odprte institucije, vendar še vedno revnejša kot pri nestigmatiziranih ljudeh, ki živijo v navadnih ureditvah. Tudi v tem

so stanovalci stanovanjskih skupin neke vmes med zavodskim načinom življenja in civilnim.

MODELI STANOVANJSKIH SKUPIN

Ko govorimo o hipotezi jezika stanovanjskih skupin, bomo jezik definirali zelo ohlapno in pustili bolj natančno obdelavo problema jezika teoretikom diskurza in lingvistom. Tukaj bomo govorili o tem, kako si stanovalci in osebje stanovanjskih skupin konstruirajo svojo realnost, kako definirajo situacijo, v kateri so se znašli, kakšno predstavo imajo o tem, kaj je stanovanjska skupina in na kakšnih podmenah in predpostavkah gradijo svoje življenje in delo. Govorili bomo o modelih, se pravi, o abstraktnih shemah, ki jih imajo udeleženci, da si pojasnijo svojo situacijo. Čeprav so te sheme vezane na pojasnjevanje konkretnih situacij, pa so hkrati tudi neodvisne od nje, kot jezik obstajajo tudi v drugih situacijah, imajo neko svojo družbeno eksistenco.

Izhodiščni model je *model azila*, ali če uporabimo foucaultovski termin, panoptikon. Tu gre za prostorsko in telesno zajemanje določene populacije, ki je spoznana za deviantno, patološko ipd. in je izločena iz civilnega sveta, nadzorovana ter izpostavljena korektivnim, disciplinskim postopkom. O tem modelu je bilo že dovolj napisanega, zato se pri tem ne bomo mudili. Kot smo že večkrat omenili, so stanovanjske skupine zaradi manjše izločenosti, stigmatizacije, manjšega nadzora itn. povezane s tem modelom vsaj kot delna negacija azila. Skratka, stanovanjske skupine pomenijo deinstitutionalizacijo in odmiranje tega modela. In vendar smo v naši raziskavi opazovali fenomene, ki še vedno izhajajo iz te logike. V nekaterih skupinah je še vedno opaziti voljo po nadzoru, prisili osebja, da vedo čim več o tem, kaj njihovi varovanci delajo, čutijo, mislijo itn., nekatere taktike, ki predvsem iz nadzorovalnih motivov regimentirajo ali koncertirajo ali usklajujejo dejavnosti stanovalcev, da bi dosegli večjo stopnjo nadzora in vednosti. Podobno logiko najdemo pri bojazni osebja, da bi stiki s svojci ali okolico kontamini-

rali situacijo stanovanjske skupine; deloma je logika azila navzoča tudi v organiziranju sestankov, ki imajo funkcijo preglednosti, primerjave in občutka opazovanosti. Institucionalno logiko pa smo opazovali tudi v nekaterih povsem stvarnih ureditvah, kot je npr. vzgojiteljeva soba, uporaba ključev, omejitve pri dejavnostih. Logiko azila lahko vidimo tudi v tem, da je večina stanovalcev stanovanjskih skupin še vedno izločena in izolirana od osrednjih družbenih tokov.

Drugi model, ki je soroden azilskemu po tem, da predpostavlja, da je z nekom nekaj hudo narobe in da je to treba spremeniti, je *psihoterapevtski model*. Značilnost tega modela je, da je to, kar se dogaja sedaj, determinirano s preteklostjo. V tem smislu je terapevtski odnos tisti, v katerem se zrcali preteklost in je lahko zaradi nevpletenosti v realni kontekst poligon spremembe. Ob tem pa je – podobno in skladno z logiko azila ali panoptikona – psihoterapevtski model individualizirajoč, se pravi, dogaja se na terenu individua in s tem avtomatično na področju posameznikove krivde in napačnosti. V smislu reflektirane spremembe je stanovanjska skupina terapevtska skupnost in priložnost za ponovno učenje vedenja, razumevanja odnosov in dialoga z nezavednim. Nobena od stanovanjskih skupin, ki smo si jih ogledali, ni bila organizirana po načelih terapevtske skupnosti in v nobeni ne gojijo načrtno specifične psihoterapevtske dejavnosti, hkrati pa je psihološka literatura med osebjem stanovanjskih skupin najbolj razširjena, in tudi *input* usposabljanja je pogosto usmerjen v psihoterapevtske tehnike. Tako da lahko ugotovimo, da je prizma pogleda na odnose med stanovalci in med stanovalci in osebjem deloma organizirana po psihoterapevtskem znanju (npr. reflektivno aktivna drža nekaterih vzgojiteljev).

Naslednji model, ki ga lahko izluščimo iz plejade pogledov na življenje v stanovanjski skupini, je *model hendikepa oz. prizadetosti ali oviranosti*. Značilnost tega modela je, da predpostavlja, da so stanovalci nekako ovirani v svojih sposobnostih in da za življenje potrebujejo podporo. V središču tega modela ni toliko izolacija (čeprav

lahko opredelitev za hendikepiranega spremljata izolacija in stigmatizacija), kot kompetentnost in kompatibilnost za »normalno življenje«. Poudarek pri tem ni, kaj dela človek narobe ali v čem je napačen, kot je pri prvih dveh modelih, ampak kaj mu manjka, da bi dosegal (povprečno) raven funkcioniranja, ki bi mu omogočala vključevanje v dejavnosti, ki so dostopne drugim, in posledično, kaj potrebuje, da bi jo dosegel. Ta model smo opazili zlasti v tistih stanovanjskih skupinah, kjer živijo duševno ali telesno prizadeti stanovalci. Stalnost in usodnost njihovega hendikepa vsiljuje razmišljanje, kako primanjkljaj kompenzirati in kako organizirati življenje, da bi bil hendikep kar se da neusoden in neogrožujoč za socialno eksistenco stanovalcev. Ta model, ki je prisoten najbolj v stanovanjskih skupinah telesno oviranih, je v precejšnjem kontrastu s skupinami za »vedenjsko motene« mladostnike, kjer prevladujeta korektivni in nadzorovalni model. Je pa uporaben tudi na tem področju. Tudi na socializacijske in prilagoditvene primanjkljaje je namreč mogoče gledati z vidika *hendikepa*. Dobra stran takega pogleda pa je, da je lahko delo osebja precej bolj operativno in manj moralistično. Osebjem se ni treba ukvarjati v vzroki napak, z ugotavljanjem in popravljanjem »motenj«, temveč se lahko usmeri naprej, v preseganje ovir, ki jih stanovalci v svojem življenju srečujejo.

Trije modeli, ki smo jih opisali, temeljijo na definiciji stanovalcev, na pojmovanju njihove družbene vloge in statusa, na opredelitvi njihovega življenjskega momentuma in sosledno predpostavlja ravnanje osebja do stanovalcev. Poleg teh treh modelov pa smo med predstavami in definicijami situacije zasledili modele, ki izhajajo iz definicije, kaj je življenje v stanovanjski skupini.

Ena izmed razširjenih predstav o tem, kaj naj bi bila stanovanjska skupina, je *model družine z voljo po domačnosti*. Skratka, življenje v stanovanjski skupini naj bi kar se da posnemalo življenje v navadni družini. Družina je ideal, ki naj bi se mu stanovanjska skupina približala. Delitev dela, odnosi (vloga vzgojitelja), ritem življenja naj bi se zgledovali po družinskem življenju. Tudi

sam videz in ureditev stanovanja naj bi kolikor mogoče posnemala standarde družinskega življenja. Pri obiskih lahko dobimo vtis, da so v to vložili kar nekaj truda. Protislovje je v tem, da stanovanjska skupina nikoli ne more biti družina, in to vsaj zaradi dveh strukturnih razlogov. Prvič, med člani stanovanjske skupine ni nikoli tako usodnih (krvnih) povezav kot med družinskimi člani, drugič pa to, da so v večini skupin vloge institucionalno porazdeljene (delovni čas) in osebe ne more biti v pravem pomenu besede starševsko. Gre torej za neskladje med stvarnostjo in idealom, ki rezultira v tem, da je v ospredju videz domačnosti, če takih odnosov že ni mogoče ustvariti.

Gospodinjstvo je, kot smo rekli, ena izmed pomembnejših tem pogovorov v samih stanovanjskih skupinah. Poudariti hočemo, da je *diskurz gospodinjskega Siziifa* odločilen za velik del življenja v stanovanjski skupini. Če je v navadni družini gospodinjstvo »tradicionalno« vezano na vlogo matere in žene, pa je v stanovanjski skupini ta vloga izpraznjena in je osebe ne more nikoli zapolniti. Zato postavljamo tukaj tezo, da gre pri gospodinjstvu za drugačen red diskurza kot pri družini, kar se kaže ravno v obliki življenja, kakršna je stanovanjska skupina, ter da se mora skupina soočiti s sifozovstvom preživetja brez posredovanja družine in matere ali žene. Bistvena značilnost tega diskurza je nenehno spopadanje z vsakdanjimi praktičnimi vprašanji ureditve skupnega življenja, ki je v zavodskem okolju zanemarjeno in kot družbena realnost udari na plan v bolj navadnem, hkrati pa tudi nevsakdanjem življenju stanovanjske skupine.

Ena izmed teženj, ki smo jo omenili, je težnja, da bi se odnosi in vprašanja skupnega življenja povsakdanjili (npr. izogibanje konfliktom, banalizacija in bagatelizacija pogovorov ipd.), se pravi, da bi dosegli čim bolj vsakdanji način življenja. To omogoča večjo egalitarnost protagonistov, večjo neproblematičnost situacij, razumljivost dogajanja, ki je plod zdravega razuma (*common sense*), večjo preglednost akterjem ter možnost samoregulacije. To se pravi, da lahko govorimo o *modeliranju življenja po*

uzoru vsakdanjosti, ki po eni strani pomeni zgledovanje po vsakdanjih odnosih v nevsakdanji situaciji, ki pa je prehodna od totalne in paranoične, značilne za zavode, ter po drugi transponiranje konfliktov, problemov, čustev iz »globljih« psiholoških in pedagoških stvarnosti v neproblematične in egalitarne okvire vsakdanjika.

Naslednji model, na katerega bi lahko naleteli v razumevanju življenja v stanovanjskih skupinah, je *model prostega časa*. Del prebivanja v stanovanjski skupini je povezan z vprašanjem prostega časa, stanovanjska skupina namreč ni delovna skupina v ozkem pomenu te besede, nima ozko opredeljene delovne naloge. Če se sprašujemo po delu nalog, ki naj bi jo opravljala, je poleg reševanja stanovanjske stiske oz. odgovora na vprašanje, kje biti, velik del nalog posvečen temu, kako preživeti prosti čas oz. kako zastaviti rekreacijske dejavnosti, kako izpolniti svoj čas, kako izpolniti svojo eksistenco (v to sodi vse od visenja do zabave, vrstnikov, hobijev ali celo družbenega in političnega angažiranja). In to je verjetno najbolj produktiven del (vsaj potencialno) dela v stanovanjski skupini. V tem segmentu namreč bivanje v stanovanjski skupine lahko preseže, če parafraziramo Iliča (1985), »*življenje v senci*«; tu je namreč prostor in čas, kjer stanovanjska skupina lahko neha biti le provizorično bivanje, tu lahko preseže funkcijo odlagališča družbenih problemov, ki jo je podedovala od azilskega, institucioanalnega modela.

Zadnji model, ki smo ga izluščili iz raziskovalnega materiala, je nastal pravzaprav na podlagi »napake pri vzorčenju«. V raziskavo smo namreč vključili tudi skupino mlajših ljudi, ki živijo v stanovanju Društva paraplegikov. Sami se nimajo za stanovanjsko skupino, nimajo nobenega »strokovnega osebja« razen čistilke in pomočnikov, ki jih angažirajo sami, poleg tega pa je nekaj stanovalcev ustanovilo radikalnejše gibanje, imenovano *Youth Handicaped Deprived*. Ravno ta napaka pa je obogatila našo vednost o stanovanjskih skupinah, saj smo iz odstopanj, s katerimi nas je soočila, izvedeli, kaj vse je še lahko stanovanjska skupina. Predvsem pa je ta skupina izstopala v stopnji emancipacije, v stopnji, koliko

so sami odgovorni za svoje življenje in koliko je prav njihova ideja o skupnem življenju botrovala nastanku in življenju skupine. Na podlagi tega, kar smo srečali pri njih, lahko govorimo še o *samopomočnem in samoorganiziranem modelu* stanovanjske skupine. Se pravi, o skupini s svojo identiteto, zgodovino, svojo paletto želj, s polno pogodbeno močjo, ko lahko sami sklepajo pogodbe z drugimi, jih zaposlijo, prosijo za pomoč itn. Pri njih ne gre za usodnost družine, ampak za skupno usodo stigmatiziranih in hendikepiranih in za skupno usodo, ki jo povezuje njihov projekt.

Če stopimo še korak nazaj in pogledamo različne modele, ki smo jih morda nerodno poimenovali (ali tudi kakšnega izpustili), vidimo, da so trije vezani na definicijo statusa stanovalcev, medtem ko so naslednji trije vezani na definicijo organizacije in tematike življenja stanovanjske skupine, zadnji pa na subjektivnost stanovalcev. Lahko pa naredimo še eno delitev, in sicer tako, da združimo prva dva modela, ki ju povezuje koncept korekcije, ki je v sebi finalističen, teleološki in utopičen, medtem ko model hendikepa jemlje primanjkljaj kot dokončen in stalen. V tem smislu je model hendikepa kompatibilen z drugimi situacijskimi modeli, ker je usmerjen v sedanost in jemlje spremembo situacije za svoj cilj, medtem ko je situacija v korekcijskih modelih vzeta zgolj instrumentalno in je podrejena ciljem terapije individuuma; modeli gospodinjstva, prostega časa in vsakdanjika lahko uspevajo le v senci in pod znakom korekcije (miljejska terapija, kreativne terapije, terapevtske skupnosti). Posebno problematičen je v svojem združevanju s korekcijskimi modeli model družine oz. domačnosti. McCourt Perringova (1993) opzarja na to, da oponašanje družinskih razmerij v stanovanjskih skupinah teži po eni strani k inkorporiranju patriarhalnih družinskih vzorcev, po drugi pa dodeljuje stanovalcem status otroka. Prav status otroka in v spregi z njim skrbniška funkcija osebja pa sta eden od konstitutivnih elementov modela azila.

Model hendikepa se lahko v spregi z modeli vsakdanjika, gospodinjstva in prostega

časa poveže v koncept normalizacije. Če gledamo na to povezavo skozi prizmo revalorizacije družbene vloge stanovalcev, je ta sinteza združujoča, ne pa kot pri modelu korekcije podrejujoča. Normalizacijski koncept daje tem modelom večjo konsistentnost, ne da bi jih pri tem reducirjal na zgolj svojo komponento. Gre za sinergično delovanje različnih modelov s ciljem izboljšanja kvalitete življenja in pozitivnega prevrednotenja vloge stanovalcev. Kot pravi Ramonova (1991), je pomanjkljivost tega koncepta ravno v tem, kar so značilnosti korekcijskega koncepta, se pravi, upoštevanje preteklosti in utopija glede izboljšanja. Naša raziskava oz. ugotovitve iz pogovorov in opazovanj v stanovanjskih skupinah kažejo, da obstaja možnost, da se koncept korekcije vpelje tudi v normalizacijsko prakso, vendar pa ne kot dominanten koncept, ampak kot koncept, ki ga vsebuje koncept normalizacije. To se nam zdi mogoče še zlasti tako, da se izvajajo intervencije, ki so namenjene spreminjanju v smislu zvečanja sposobnosti, ali pa refleksije skupne situacije.

Model samorganiziranja in samopomoči, ki nam ga je predstavila skupina YHD, je seveda zelo blizu konceptu normalizacije, vendar se od njega razlikuje v poudarjeni subjektivnosti, ki jo omogoča skupina-subjekt. In ravno tu je temeljna obogatitev, ki jo ta model daje konceptu normalizacije; omogoči mu integracijo subjektivnosti, preteklosti in zgodovine ter sprememb v svoje območje. Tako se izogne objektivizaciji in instrumentnialiaciji življenjskih situacij stanovanjskih skupin. Samoorganiziranje stanovalcev in nastajanje skupin-subjektov omogoči, da se normalizacija izogne semantičnemu »lupingu«, izogne se temu, da bi normalizacijska prizadevanja prenesla težišče od normalizacije situacije na normalizacijo stanovalcev.

delo 34, 1: 5-20.

(1995). *Prostovoljni delavci kot prostovoljci*.

SKLEPI: KAJ V STANOVANJSKIH SKUPINAH DELATI

Bolj ko delo v stanovanjskih skupinah sledi sintezi modelov vsakdanjika v tok emancipirajoče normalizacije, bolj nastanek

stanovanjskih skupin prinaša v naš prostor tudi teoretske in praktične inovacije v organiziranju skrbi za ljudi. V tem smislu so praktična aplikacija idej deinstitutionalizacije in normalizacije. So področje razvoja etično-estetske paradigme. Gre namreč za pristop, ki je izrazito praktičen in pragmatičen, saj zadeva zelo elementarne postopke ljudi v službah, ki izvajajo pomoč ljudem v težavah. Ob tem pa so izhodišča ravnanja predvsem etična, temeljijo na zahtevi po vključevanju ljudi v družbo, po prevrednotenju njihove vloge, restituciji njihovih pravic in spoštovanja njihove integritete. Humanistična naravnost v vmesnih strukturah ne more pomeniti nekega abstraktnega humanizma in iskanja »globokih človeških vrednot« v individuuum, ampak kratko malo to, da sprejemamo ljudi take, kot so, kot se kažejo v prijaznem ozračju in prijateljskih odnosih, in da tako sprejemamo tudi samega sebe.

Teorija ravnanja v stanovanjskih skupinah je precej pritlična, ukvarja se zlasti z vsakdanjim življenjem v organiziranem okolju. Socialno delo je umetnost vsakdanjega življenja v novih situacijah. Gre za ustvarjanje vsakdanjosti nevsakdanjega. Okoliščine, v katerih se znajdemo, so nevsakdanje v najmanj dveh vidikih. Prvič, gre za ljudi, ki so bili zaradi svoje stigme do nedavnega izključeni iz obče vsakdanjosti; gre torej za nova srečanja in izkušnje in odkrivanja sporočil, ki jih ti ljudje nosijo in so bila dolgo zamolčana in spregledana. Hkrati pa je razlog stigmatizacije pogosto prav nevsakdanjost odgovorov, ki jih imajo ti ljudje na vsakdanje situacije, in pa njihova (ne)zmožnost ustvarjanja takih odgovorov. Nevsakdanje in netipične so tudi situacije, ki jih ustvarjamo, da omogočimo vsakdanje življenje ljudem, ki so bili do sedaj prikrajšani. Zato moramo ustvarjati oblike sožitja, ki so umetne in nevsakdanje. Gre za inovacije na področju človeškega sožitja, za nove oblike bivanja in skupnosti. Stanovanjske skupine, zagovorniške skupine in drugo so oblike druženja in bivanja, ki niso bile tipične in jih do sedaj nismo poznali. V njih je treba na novo postaviti nekatere principe komunikacije, vlog in pravil ravnanja. Nove

so ne samo v primerjavi z vzorci, ki jih je ustvarila totalna ustanova, ampak tudi v primerjavi z vzorci iz navadnega družinskega življenja. Tako smo v naši raziskavi slovenskih stanovanjskih skupin ugotovili, da te ne morejo povsem posnemati družinskega življenja, čeprav si ponekod k temu prizadevajo. Eden izmed problemov, s katerim se mora nujno srečati vsaka stanovanjska skupina ali katerakoli druga oblika bivanja, ki ni družinska in ne temelji na liku gospodinje, je, kot smo že dejali, odsotnost tega lika. Če ni gospodinje, se mora njena vloga kolektivizirati; ponekod si jo podajajo, ponekod najamejo dodatno moč, povsod pa se stanovalci o tem pogovarjajo. Če v novih organiziranih oblikah skupnega življenja nekaterih stvari, ki drugače obstajajo v navadnem meščanskem družinskem življenju, ni, pa so v stanovanjskih skupinah tudi stvari, ki jih tam ni. To je, denimo, vzgojiteljeva soba. V stanovanjskih skupinah namreč navadno obstaja prostor, ki je namenjen osebjem in njihovim stvarim. Poleg tega ozko funkcionalnega namena pa lahko dobi ta prostor tudi svojo družabno eksistenco, postane lahko prostor zbiranja ali pa prostor za zaupne pogovore, dobi pa tudi svojo predstavitevno eksistenco, kajti tudi obiski morajo vedeti oz. imeti vtis, za kaj pri tem prostoru gre.

Ravno zaradi tega, ker je situacija nova in umetna, so kljub temu, da so odnosi med udeleženci v njej naravni in pristni, potrebne tehnologije, ki naj omogočijo skupno bivanje. Vendar pa so v nasprotju s klasičnimi tehnologijami dela z ljudmi, ki izhajajo iz »principov racionalne organizacije«, kjer so odnosi, potrebe in pravice uporabnikov podrejeni tehnologiji »napredka«, delovnega učinka (izolacije) itn., te tehnologije

podrejene zahtevam po upoštevanju potreb posameznikov, potrebi po pristnem odnosu, varovanju pravic stanovalcev itn. Lahko si dovolimo, da tudi v tem primeru razmišljamo ekološko in govorimo o novih, »mehkih tehnologijah« in »user friendly« pristopu.

Temeljne metode, ki so se razvile v stanovanjskih skupinah in drugih vmesnih strukturah, so individualizirano načrtovanje, ključni delavec, timsko delo (Brandon, Brandon 1991; 1994). Osebe se je preobrazilo iz vzgojnega in terapevtskega v podpornega, skrbstvenega. Glavne odlike delavcev stanovanjskih skupin so, da so pripravljeni živeti (vsaj del svojega življenja) skupaj s stanovalci, deliti njihove stiske, pa tudi veselja, hkrati pa je nujna sprejemati to s humorjem in obržati mero fleksibilnosti in konceptualne fluidnosti (Wells 1997). Posebno poglavje dela v stanovanjskih skupinah je tudi prevzemanje tveganja. Ob potrebi, da ljudje živijo vsakdanje življenje in prevzemajo tveganja, ki iz tega izhajajo, vloga osebja ni več, da s pomočjo restrikcij in odstranjevanja rizičnih situacij varuje stanovalce, temveč da z načrtovanjem tveganja, zmanjševanjem škodljivih posledic ipd. omogoči izkušnjo vsakdana z razočaranji, bolečino ipd. vred, na način, kjer tveganje ne bo manjše od tveganja ljudi brez hendikepa (Flaker 1994). Pomen, ki ga osebe in stanovalci pripisujejo temi gospodinjstva, se nam zdi ključnega pomena za socialno delo, saj uhaja kliničnemu okviru. Je paradigmatičnega pomena, če se hočemo ukvarjati z vsakdanjimi težavami, ki jih srečujejo uporabniki različnih služb. Socialni delavci v stanovanjskih skupinah nam kažejo pot, kako postati menedžerji (v pomenu gospodinjstva) vsakdanjega življenja.

Literatura

- G. ČACINOVIC VOGRIČIČ in sod. (1996), *Vpliv bivanja v stanovanjski skupini na socialno funkcioniranje oskrbovancev v primerjavi z bivanjem v psihiatrični bolnišnici* (raziskovalno poročilo), Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- F. BASAGLIA (1981), *Negacija institucije*. Beograd: Vidici br. 5.

- D. BRANDON, A. BRANDON (1991), *Staff Practice Handbook: A Guide to Practice in Services for People with Learning Difficulties*. University College Salford.
- (1992), *Praktični priročnik za delo z ljudmi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: VŠSD & PEF.
- (1994), *Jin in Jang načrtovanja psihosocialne skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- D. BRANDON (1993), *Pet principov normalizacije*. Študijsko gradivo, Ljubljana: VŠSD.
- K. BRIDGES, E. STAUFENBERG, G. MOSS (1991), High Elms (1985-1989): First Hostel Ward in Central Manchester. V: *Residential Needs for Severly Disabled Psychiatric Patients*. London: HMSO (21-25).
- R. CASTEL (1976), *L'ordre psychiatrique*. Paris: Minuit.
- N. CHRISTIE (1989), *Beyond Loneliness and Institutions: Communes for Extraordinary People*. Oslo: Norwegian University Press.
- K. CHRISTINE (1996), Risk Taking. *Sheltered Accomodations: European Congress. 20 years of Hand in Hand*. 28.-30. marec 1996 (74-76).
- M. DE HERT, E. THYS, L. BILLIET (1996) Non-specific Factors in psychosocial Rehabilitation: The Role of Attitudes of Staff. V: *Sheltered Accomodations: European Congress. 20 years of Hand in Hand*. 28.-30. marec 1996 (77-82).
- C. DOUGLAS, M. FRASER (1996), Tenant Participation. V: *Sheltered Accomodations: European Congress. 20 years of Hand in Hand*. 28.-30. marec 1996 (46-50).
- V. FLAKER (1992), *Opis stanovanjskih skupin v Sloveniji*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Višja šola za socialne delavce.
- (1993), Gospodinjstva brez gospodinj. *Socialno delo* 32, 1-2: 38-53.
- (1993), Kdor je z majhnim zadovoljen, ne zasluži velikega: Teze k normalizaciji. V: B. Dekleva (ur.), *Življenje v zavodu in potrebe otrok - Normalizacija*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti (42-48).
- (1994), Analiza tveganja. *Socialno delo* 33, 3: 189-196.
- (1996), Rojstvo totalne ustanove in racionalizacija dobrotelnosti v dobi razuma. *Socialno delo* 35, 3: 185-196.
- (1997), *Stanovanjske skupine in druge oblike skupnostnega rezindencialnega varstva ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami*. Poročilo.
- M. FOUCAULT (1972), *Histoire de la folie a l'âge classique*. Paris: Gallimard.
- F. GUATTARI (1984), *Molecular Revolution*. Penguin Books.
- I. ILIĆ (1985), *Pravo na zajedništvo*. Beograd: Rad.
- E. KIEHN, M. KRANJČAN (1997), *Socialno pedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah*. Ljubljana: Mitja Kranjčan (samozaložba).
- M. MOZINA (1996), Visoka šola za socialno delo in društvo Odmev. *Socialno delo* 35, 5: 451-454.
- Residential Needs for severly Disabled Psychiatric Patients* (1991). London: HMSO.
- B. STRITH (1995), Prostovoljno delo kot prostor, v katerem se oblikujejo generativne teme. *Socialno delo* 34, 1: 5-20.
- (1995), Prostovoljno delo v prehodnem obdobju. *Socialno delo* 34, 2: 119-132.
- G. WELLS (1996), Who's Life is it Anyway. *Sheltered Accomodations: European Congress. 20 years of Hand in Hand*. 28.-30. marec 1996 (33-39).
- D. ZAVIRŠEK (1994), Christine McCourt Perring: The Experience of Psychiatric Hospital Closure. Recenzija. *Socialno delo* 33, 5: 433.

